

УДК 316.74

Михайло ГОРДІЄНКО

Релігійні кореляти плюралістичної думки

Досліджується феномен плюралістичної демократії у контексті трансцендентальних імперативів релігії. Автор з'ясовує, що зараз релігія у більшості країн світу проходить випробування матеріальними благами, комфортом, політичним плюралізмом. Очевидно треба знайти розумний компроміс між ортодоксальною вірою і плюралістичною демократією для поступального розвитку цивілізації. Імперативи релігії апіорі мають конструктивну сутність і несуть злагоду у взаємини між людьми.

Ключові слова: релігія, демократія, плюралізм, свобода, політика, секуляризація

Mykhailo Gordienko

Religious correlates of pluralistic thought

The phenomenon of pluralistic democracy in the context of transcendental imperatives of religion is examined. It is found that religion in most countries of the world is now being tested by material goods, comfort, and political pluralism. It is argued that a reasonable compromise must be found between Orthodox faith and pluralistic democracy for the progressive development of civilization. It is noted that the imperatives of religion a priori have a constructive essence and bring harmony to the relationship between people.

Keywords: religion, democracy, pluralism, freedom, politics, secularization

Відомий український вчений Володимир Вернадський стверджував, що ріст науки зумовлює надзвичайне розширення меж філософської та релігійної свідомості людського духу. З давніх часів людство культивує духовно-трансцендентальні цінності й прагне знайти оптимальний формат суспільного устрою для свого комфортного буття. Фактично до початку ХХ ст. домінуючими трендами, що врегульовували соціальні відносини й пристрасті між людьми були політичні режими авторитарного формату й морально-етичні постулати релігії. З часів Київської Русі на зміну язичництву приходить монотеїстична релігія – християнство, що сприяло інституалізації соціуму, поліпшенню управлінських функцій у державі й розширило культурно-цивілізаційний простір буття українського етносу.

Актуальність дослідження феномену плюралістичної демократії пояснюється тим, що в Україні наразі відбувається історична трансформація від авторитаризму до демократії й свободи, від етатизованої політичної системи до розбудови громадянського суспільства і правової держави. Ключова ідея статті – розкрити концептуальну позицію про те, що феномен демократії в умовах політичного транзиту від радянського тоталітаризму до утвердження відкритого суспільства потрібно доповнювати такими субстанціями як релігія, право, багатопартійність тощо. Тоді плюралістична демократія матиме не ритуальний чи декоративний характер, а буде реальним інструментом розбудови державності.

Поняття “плюралістична демократія” не є новим у науковій теорії і соціальній практиці. Його сутнісні засади вивчалися такими відомими вченими, як А. Бенглі, Б. Гросс,

Р. Даль, А. Токвіль, У. Джемс, Г. Ласкі, Н. Деєв, Р. Пайпс, С. Клешов, О. Волобуєв, А. Авторханов, А. Колодій та ін. Віддаючи належне попереднім дослідженням треба констатувати, що релігійні кореляти плюралістичної демократії у сучасних політичних реаліях з'ясовані недостатньо. У язичницькій релігії наших предків відтворювався плюралізм вірувань, натомість християнство базується на трансцендентальному монізмі. Шалена динаміка глобалізованого світу детермінує такі феномени, як релятивізм, атомізацію, альтернативні думки, погляди, судження. Сьогодні швидкими темпами втрачається монополія на моністичне розуміння соціальних явищ і процесів та утверджуються концепти плюралістичного дизайну світогляду, ідеології, політики. В епоху неоімперіалізму авторитаризм стає маргінальним, а натомість значущої ваги набувають транссуспільні практики та постколоніальні ерзаці демократії. Інтернаціоналізм витісняється космополітизмом. Активізація відцентрових тенденції у постколоніальному просторі підштовхує до мобілізації національно-патріотичного субстрату, ключовою місією якого є збереження ідентичності етносу, захист його суверенної державності.

Християнство в епоху постправди продовжує бути онтологічним регулятором суспільних відносин, але його сакральність піддається ерозії таким трендом глобалізованого світу, як плюралістична демократія. Вона виключає право монополії на істину і передбачає змагальність конкуруючих між собою політичних сил, легітимне визнання й повагу різноманітних поглядів, підходів, позицій, концепцій у соціальній сфері. Етимологічно поняття “плюралізм” походить від латинського “pluralis” – “множинний”. Треба відзначити, що справжній зміст і сутнісні риси цієї категорії вивчені поверхово й часто розглядалися у форматі політичного популізму. До часів перебудови термін “плюралізм” використовувався у негативному значенні як прояв хибної ліберально-демократичної традиції західної ідеології. Більше того, плюралістична демократія у радянські часи визначалася як пануюча методологія загниваючого буржуазного ладу, що протистоїть діалектико-матеріалістичному монізму. Й тільки на початку 1990-х рр. у нашій державі феномен плюралістичної демократії почав набувати актуальності й привертати увагу науковців.

Зрозуміло, що без наявності дієвої альтернативи, конструктивної опозиції, здорової конкуренції збудувати сучасну державу практично неможливо. Адже плюралістична демократія “дотримується того, не особистість, не народ, а група є головною рушійною силою політики в сучасному демократичному суспільстві. Вона передбачає: призначення демократії – стимулювати плюралізм, різноманіття в суспільстві, надавати можливість всім громадянам об'єднуватися, відкрито виражати свої інтереси, знаходити шляхом компромісів їх рівновагу, яка виражається у політичних рішеннях. Плюралістична демократія відводить провідну роль групі, оскільки стверджує, що індивід без групи – млява абстракція. Саме в групі (сімейної, професійної, етнічної, релігійної, регіональної, демографічної), а також у міжгрупових відносинах формується особистість, визначаються її інтереси, ціннісні орієнтації та мотиви політичної діяльності. Демократія в цьому розумінні – це не влада стабільної більшості – народу, оскільки сама вона мінлива і складається з компромісів різних індивідів, груп, об'єднань. Жодна з груп сучасного суспільства не може монополізувати

II. СУЧАСНИЙ СТАН РЕЛІГІЙНОСТІ В УКРАЇНІ

владу і приймати рішення, не маючи підтримки інших суспільних груп [...]. Отже, демократія тут – форма правління, що дає змогу різноманітним суспільним групам вільно виражати свої інтереси і знаходити в конкурентній боротьбі компромісні рішення” [8, с. 86]. Серед недоліків плюралістичної демократії є те, що соціальна нерівність унеможливорює забезпечити рівні умови різним групам для артикуляції своїх інтересів. Така демократія зводить загальну волю до нижчого порога досяжної в суспільстві згоди.

У результаті радикальної зміни ціннісних пріоритетів та ідеологічних стереотипів плюралізм думок трансформувався в політичний плюралізм, що стимулювало розвиток демократичних інститутів, розквіт релігійної думки, розбудову церковної інфраструктури. У сукупному вимірі це сприяло утвердженню демократії та формуванню національної ідентичності. Для постколоніальних держав нагальним завданням є консолідація нації, що передбачає, за словами Ернеста Ренана, “щоденний плєбісцит”. Тобто націогенез – це перманентний процес, під час якого змінюються дуки, концепти, символи, зв’язки, відносини між соціальними суб’єктами. Незмінним лишається віра в Бога і відданість своїй Батьківщині. Створюючи землю, людину, державу всемогутній Господь втілює свій універсальний промисел і постійно опікується ним. Нам потрібно навчитися чути Бога, ретельно виконувати Його заповіді й вдосконалювати господнє творіння. На думку ідеолога українського націоналізму Юліяна Вассіяна, “реальний світ людської історії є єдиним тереном можливої діяльності духа і поза ним не можна вловити ніякої іншої практичної основи буття. З того становища треба оцінювати практичне відношення Батьківщини і Бога. Загально: природній порядок веде від Батьківщини до Бога” [4, с. 98]. Ці міркування ми доповнимо тим, що християнський етос живить лицарський дух української нації, слугує чинником її консолідації, забезпечує тяглість культурно-історичних традицій.

Не підлягає сумніву твердження про те, що релігійні імперативи не лише спрямовані на гуманізацію соціальних відносин, а й суттєво впливають на процес націєтворення й геополітичне розшарування народів. Про це аргументовано говорить Лев Ребет. Він стверджує: “Вплив церкви на формування народів можна спостерігати від найдавніших часів. У старовину державно-суспільні і релігійні питання були між собою тісно пов’язані [...]. Щойно в Римі світська влада взяла перевагу над духовною, вона поставила релігію на службу держави і, толеруючи всіх богів і всі вірування, вимагала з свого боку божественних почестей цезареві. Проте римська держава не встигла цілком асимілювати простори своїх володінь, і західньоримська держава впала під тиском германських племен. На руїнах римської імперії вирости різні романські і германські народи, а над ними одна спільна римська церква” [9, с. 128]. Отже, релігія ніколи не існувала в ізолюваному просторі, а впродовж історії активно позиціонує себе в політичній системі суспільства. Можна назвати релігійним плюралізмом ті факти, коли християнство поділилося на лютеранство, католицизм, кальвінізм і православ’я.

Жорстка ієрархія релігії виявилася неспроможною зупинити розмежування у лоні християнства. Подібні відцентрові тенденції ще масштабніше відбуваються у

політичному просторі. Коли вони руйнують територіальну цілісність держави, то це кваліфікується як шовінізм чи екстремізм. А якщо різноманіття постулатів та альтернативні думки спрямовані на конструктивні перетворення, тоді констатується феномен політичного плюралізму, який є неодмінним атрибутом демократії й відкритого суспільства. “В деяких аспектах християнство видається природним союзником демократії, бо ж проголошує, що кожен індивід незалежно від статі, національності й соціального становища є улюбленим дитям Божим. Безперечно, згідно з критеріями античного світу, християнство обстоювало радикальну рівність. Багатий чи бідний, раб чи вільна людина, громадянин або чужинець, грек, євреї чи римлянин, чоловік чи жінка – жодна з цих відмінностей, проповідували християни, не має значення, бо всі люди рівні в очах Господа [...]”. Ортодоксальна позиція у ставленні до закону полягала в тому, що християни зобов’язані коритися людським законам і земним володарям. Як сказав св. Павло: “Нехай кожна людина кориться вищій владі, бо немає влади, як не від Бога, і влади існуючі встановлені від Бога. Тому той, хто протиставляється владі, протиставляється Божій постанові, а ті, хто протиставляється, самі візьмуть осуд на себе” (Рим., 13, 1–2). Словом, там, де йшлося про політику, християнська ідея полягала просто в покорі тим, хто має владу, й у тому, щоб самим не домагатися влади” [2, с. 9]. До цього слід додати, що утверджуючи своє панування світські уряди новітньої доби змінюють ідеологічні пріоритети на свою користь. Замість теологічної домінанти про те, що вся влада походить від Бога, вони формулюють політичну доктрину, в якій джерелом влади визнається народ. Сучасна демократія тісно корелює але не детермінується релігійними постулатами. Це означає, що влада легітимна тільки тоді, коли вона формується знизу і становить еманацию народної волі та спирається на консенсус більшості громадян.

Одним з перших політичних основи плюралістичної демократії (не вживаючи це поняття) ґрунтовно дослідив французький вчений Алексіс де Токвіль в роботі “Про демократію в Америці”. Головна мета цього твору – пояснення причин успішного існування ліберально-демократичної системи державного керівництва в США та з’ясування чинників формування волі більшості й способів її реалізації. На думку А. Токвіля вкрай важливою обставиною, яка сприяє встановленню та збереженню демократичної республіки в Сполучених Штатах, є обсяги території, на якій живуть американці. Від батьків вони успадкували любов до рівності та свободи, але тільки Бог, який подарував їм неосяжний континент, дав їм змогу довго жити рівними й вільними. У контексті нашого дослідження важливими є твердження А. Токвіля про те, що “кожна релігія пов’язана з певними політичними переконаннями внаслідок своєї схожості з ними. Якщо дух людини розвивається вільно, то він прагне привести у відповідність політичне суспільство та релігійні інститути, прагне, якщо мені дозволять так сказати, привести до гармонії земне життя до небесного. Основну частину англійської Америки заселили люди, які, вийшовши з-під влади папи, ні за ким не визнали права на релігійне верховенство. Тому вони принесли до Нового Світу християнство, яке найдостеменніше можна визначити як демократичне й республіканське. Від самого початку й до нинішнього часу політика й релігія жили в злагоді” [10, с. 234–235]. За логікою вченого релігія у Сполучених Штатах керує звичаями,

II. СУЧАСНИЙ СТАН РЕЛІГІЙНОСТІ В УКРАЇНІ

поширює свою владу на мислення, але не втручається в управління суспільством. На цьому континенті відокремлення церкви від держави має не декларативний, а реальний характер.

Потреба людини у трансцендентальній субстанції є апіорною за всіх часів. На користь цього А. Токвіль формулює таку сентенцію: “Серед усіх живих істот тільки людина відчуває природну огиду до життя й водночас пристрасно прагне жити, вона й зневажає життя, й боїться небуття. Під впливом цих різних почуттів її душа прагне до споглядання іншого світу, й шлях до того світу їй показує релігія. Отже, релігія становить собою особливу форму надії, вона так само властива людині, як і звичайна надія. Й якщо люди й віддаляються від релігії, то лише внаслідок розумових помилок та морального насильства над своєю природою. Їхня схильність до релігії нездоланна. Невіра – це виняток з правила, природним станом людини є віра” [10, с. 241]. Треба зауважити, що А. Токвіль мандрував Америкою у середині XIX ст., коли цивілізаційних спокус було значно менше, ніж в інформаційну добу. Зараз релігія у більшості країн світу проходить випробування матеріальними благами, комфортом, політичним плюралізмом. Очевидно треба знайти розумний компроміс між ортодоксальною вірою і плюралістичною демократією, щоб людство могло гармонійно співіснувати й плідно розвиватися.

Для української спільноти, що мала тривалу колоніальну залежність, особливо актуальним є соціальний досвід американської демократії у різних її проявах. У контексті нашого дослідження видається доцільним звернути увагу на ще одну важливу рефлексію А. Токвіля. Зокрема, він стверджує: “Доти, поки релігія черпає свою силу в почуттях, інстинктах і пристрастях, які відроджуються без змін у всі історичні епохи, вона може не боятися часу чи принаймні її може перемогти тільки нова релігія. Та коли релігія намагається знайти для себе опору в інтересах цього світу, вона стає такою самою вразливою, як і всі земні сили. Поки вона сама, вона може сподіватися на безсмертя. Якщо релігія пов’язує себе з ідеологічною владою, вона поділяє її долю й нерідко гине разом з минушими пристрастями, на які вона спирається. Отже, союз з політичними силами занадто обтяжливий для релігії. Їй не потрібна їхня допомога, аби вижити, а служіння їм може призвести до її загибелі” [10, с. 241]. З цього випливає, що велику небезпеку для релігії становить її союз з владою, особливо коли уряди слабкі, а закони – мінливі. Якщо для авторитарних режимів характерна узурпація влади й стагнація економіки, то для ліберально-демократичного устрою, що базується на політичному плюралізмі притаманні системні протести і нестабільність. У цій ситуації відчутним постають імперативи релігії, які несуть злагоду у взаємини між людьми.

Важлива місія плюралістичної демократії – забезпечення прав та свобод громадян. Однак за цих умов знаходяться люди, які брутально використовують свободу для дискредитації релігії. Феномен свободи потрібно розглядати у двох вимірах: у площині політичного плюралізму й у координатах релігії. Політична свобода – це об’єкт окремого дослідження. Наша увага зосереджена на релігійному аспекті цього феномену і спирається на філософську концепцію Миколи Бердяєва. Його міркування формулюються так: “Бог вимагає від людини свободи духу, Богу потрібна лише

людина вільна духом. Божий задум про світ і про людину не може бути втіленим без свободи людини, без свободи духу. Свобода людини засновується на вимозі Бога, на волі Божій [...]. І якщо воля Бога у тому, щоб людина була вільною, то утвердження свободи людини є виконання волі Божої. Й в ім'я Бога, в ім'я виконання Божого задуму про людину і світ, в ім'я Божої ідеї має стверджувати свободу людини, не тільки свободу в Бозі, але і свободу у визнанні Бога. На цій глибині обґрунтовується свобода, як першооснова буття, як попередниця будь-якого організованого, гармонізованого, удосконаленого життя. Свобода пов'язана не з формою життя, а із змістом життя, з ірраціональним змістом життя. Свобода пов'язана з безконечністю буття, з безкінечністю життя, з бездонною буття [...]. Ця безконечність і бездонність розгорнулася у світі християнському, в духовному світі, що розкривається у християнстві. Свобода пов'язана з безкінечними потенціями духа. Заперечення ж свободи є завжди поневолення кінцевому” [1, с. 93–94]. За логікою Бердяєва свобода повинна привести людину до любові, а любов має зробити індивіда вільним. Зазначена інтерпретація свободи, що опосередкована релігійними імперативами, апіорі є конструктивним елементом політичної системи суспільства.

Політичний устрій Заходу базується на концепції плюралістичної демократії, що тісно корелює з релігійним субстратом. Такий симбіоз, тобто спільне співіснування, що приносить взаємну користь є запобіжником від узурпації політичної влади, яка повинна розподілятися та реалізовуватися не тільки державними структурами, а й політичними партіями, громадськими об'єднаннями, профспілками тощо і не чинити тиск на духовно-релігійну сферу соціуму. Надзвичайно важлива роль плюралістичної демократії полягає в тому, що вона є бар'єром для виникнення авторитарних режимів, надмірної бюрократизації й створює умови для забезпечення прав, свобод, інтересів індивідів та вияву їх релігійних інтенцій. Аналізуючи соціально-релігійну динаміку свого часу Карл Ясперс зауважує: “У минулому релігії були пов'язані з усією сукупністю соціальних умов. Вони слугували основою релігії, а релігія, у свою чергу, давала їм виправдання. Життя кожного дня йшло у руслі релігії. Вона була очевидно, завжди притаманною людському життю атмосферою. У наші дні релігія стала справою вибору. Її зберігають у світі, який не пронизаний нею [...]. Традиційні релігії втрачали свою переконливість для все більшого числа людей, які перестали вірити майже у всі релігійні догми, а також у вчення про одкровення з його претензією на виключність у володінні абсолютною істиною. Нехристиянське за своєю сутністю життя навіть більшості християн служить неспростовним тому доказом” [11, с. 145]. Продовжуючи цю логіку треба додати, що в сучасну інформаційну добу вектор дехристиянізації лише посилюється. Зростаюче невір'я нашої доби веде до тотального нігілізму й секуляризації.

У людській спільноті існує така закономірність: коли релігія втрачає свій авторитет, то і все суспільство стрімко деградує, адже в ньому нівелюються духовні скрижалі, що тримають поступальний розвиток. Саме такі тенденції спостерігаються у цифрову добу, де духовну ауру заступають раціональні імплікації. З послабленням моральних устоїв світ охоплює техногенне варварство й політичний хаос. Американський політичний теоретик, історик і соціальний критик Рассел Керк задається питанням,

II. СУЧАСНИЙ СТАН РЕЛІГІЙНОСТІ В УКРАЇНІ

чим можна пояснити таке повсюдне послаблення релігійного імпульсу? На його думку “основна причина занепаду ідеї святості криється у ставленні, яке визначають як “сцієнтизм” – поширене уявлення, що відкриття, здійснені у галузі природничих наук протягом останніх півтора – двох століть, якимось чином довели, що чоловік та жінка є не що інше, як оголені мавпи; що сенс людського існування зводиться до простого виробництва та споживання; що щастя є результатом задоволення чуттєвих поривів; і що уявлення про воскресіння у плоті та про вічне життя не більше, ніж давно спростований забобон” [5, с. 445]. До цього додається, що віру у вищу силу можна застосовувати тільки там, де це є доцільним. Віра не є джерелом нашого натхнення. У глобалізованому світі людський розум було секуляризовано так ретельно, що любов до Бога заступили меркантильні інтереси.

Під впливом секуляризації відбувається десакралізація соціального простору, витіснення релігії раціонально-логічним мисленням. Якщо у часи теоцентризму секуляризація була засобом емансипації від релігійно-феодального гніту, боротьби із середньовічним варварством й утвердженням антропоцентризму, то сьогодні ця субстанція означає переважно розширення свободи й демократії. Важливі особливості трансформації релігії у сучасному суспільстві помічає Уляна Луц. В її інтерпретації: “Секуляризація означає формування нової, безпрецедентної модерної ідентичності, зміст якої не зводиться до простого викорінення релігійно-теологічного елемента, а полягає в появі специфічних світоглядних орієнтирів, які цілком не завжди мають антирелігійний відтінок – натомість надають світові іншого значення і розкривають нове розуміння та ставлення до нього [...]. Секуляризація у вимірі сучасності є “воскресінням” Бога, який “помер”, “воскресіння” Бог через його воплощення у світі, злиття з іманентним, а відтак і переоцінку іманентного” [7, с. 127]. Тобто на певному етапі секуляризація хоч і заперечує трансцендентальну субстанцію – Бога, але не обґрунтовує реальної альтернативи і тому люди знову повертаються до свого Творця.

Будь-яке соціальне явище неодмінно піддається змінам, кореляції чи сумнівам у процесі своєї еволюції. Навіть ортодоксальні канони релігії і Церкви з часом зазнають трансформації й адаптації до нових соціальних обставин. Цінність плюралістичної демократії полягає в тому, що вона не лише відкриває простір для політичних маневрів, дає можливість зберегти меншості свої ідейно-світоглядні принципи, чітко визначити статус опозиції, а й надійно гарантувати свободу совісті та релігійних переконань. Принципи демократії передбачають розмежування світського й церковного життя. Намагаючись звільнити політичну владу від релігійних амбіцій, Церква сприяла тим самим народженню автономії секуляризованої держави. У подальшому Церква вимушена була пристосовуватися до політичного тренду глобалізованого світу – плюралістичної демократії. При цьому зростає значення релігії як консервативної ланки соціуму, що покликана зберегти національні традиції, історичну тяглисть народу та його ієрархію престижу. За словами В’ячеслава Липинського, “всі тривкі держави та великі культури розвивались з розвитком релігії і падали з її упадком. Бо, крім релігії, немає іншої сили для побороення моральної і соціальної анархії, джерела якої лежать в примітивнім, стихійнім, релігією не опанованім містицизмі, руйнуючим своєю анархічністю всі культури і всі держави. Щоб релігія могла виконати як слід оце своє

здержуюче й організуюче завдання, репрезентуючи її ідеальну силу моральну влада духовна мусить бути виразно і повно одмежована од влади світської, репрезентуючи силу реальну, матеріальну” [6, с. 26]. Щоб не втратити свій ідентифікаційний код українці мусять не піддаватися спокусам секуляризованого світу й бути в молитовній взаємодії з Богом, який вказує нам духовний шлях спасіння, дає сили й натхнення для розбудови національної державності.

У міру розвитку цивілізації, поширення демократії, утвердження свободи, поглиблення знань, релігійна ортодоксія втрачає свою сакральну сутність і прагне адаптуватися до плюралістичних трендів сучасності. Постколоніальна Україна ще проходить процес духовного очищення й політичної зрілості. Звільнення від імперських кайданів одним формальним актом проголошення незалежної держави не відбувається. Треба усвідомити, що “у процесі переходу до демократії дуже важко обійтися без стадії катарсису. Деякі демократичні лідери вважають, що мають таке ясне розуміння бажаної кінцевої мети, що, на їхню думку, можна б було безпосередньо перейти від повалення авторитарного режиму до вже сформованої зміцнілої демократії, оминувши драматичну напругу й непевність перехідного періоду, яка не дає зосередитись [...]. Натомість без катарсисного періоду колективних міркувань не вдасться демонстративно відкинути звичаї і припущення, що характеризують авторитарний режим, і очистити шлях до колективно визнаного утвердження якоїсь демократичної альтернативи. Як глядачі потребують вистави, щоб засвоїти драму, так і громадяни потребують очевидного переходу до демократії, щоб засвоїти нові правила політичної гри” [3, с. 653–654]. Політичний транзит від імперського авторитаризму до плюралістичної демократії – це масштабний виклик для етатизованого українського народу, що став на шлях розбудови національної державності. Лише знайшовши спільний алгоритм національної ідеї й зростивши харизматичного лідера, спроможного інтегрувати увесь український народ можна сподіватися на позитивний результат.

Новітня українська нація обрала європейський вектор розвитку, де пануючими є ліберально-демократичні цінності, плюралізм і свобода. Цей вибір знаходить повагу і підтримку у нашому релігійному середовищі. Відокремлення Церкви від держави не означає її аполітичності. Церква – це інститут громадянського суспільства, яка не має повноважень закликати до радикальних політичних акцій чи відвертого насильства, але і бути байдужою до народного волевиявлення вона не повинна. Українці свідомі того, що джерела корупції, свавілля влади, засилля бюрократії, утиски демократії й свободи лежать у моральній площині, тобто є прямим наслідком гріховності та егоїзму правлячого режиму. Тому абсолютно адекватною була підтримка більшістю релігійних громад Революції Гідності, ключовим питанням якої було питання справедливості, усунення злочинної влади й геополітичний вибір на користь демократії, плюралізму й відкритого суспільства. Євромайдан – це унікальний архетип соціальної гідності й духовної зрілості української нації. Свою правду, волю й демократію наші громадяни готові виборювати навіть ціною власного життя, бо усвідомлюють слова Господа: “Блаженні переслідувані за правду, бо таких є Царство Небесне” (Мт. 5, 10).

II. СУЧАСНИЙ СТАН РЕЛІГІЙНОСТІ В УКРАЇНІ

Завершуючи наше дослідження робимо **висновки**: суспільне й державне життя знаходяться в стані непереривної динаміки й кожна нація прагне системно удосконалювати свій політичний устрій. У цій статті ми прагнули розкрити інтенцію про те, що відношення релігії і політики завжди і в різних формах були вирішальною складовою способів здійснення легітимної влади і практик підпорядкування. Вищенаведені аргументи схиляють до такої сентенції: на сучасному етапі розвитку людської цивілізації оптимальним форматом політичного устрою й цивілізованого буття є парадигма плюралістичної демократії, яка для своєї гармонійної екзистенції потребує трансцендентальних координат. Релігія завжди була і залишиться у перспективі тією сакральною субстанцією, що структурує моральний порядок в політиці. Плюралістична демократія має як індивідуально-особистісний аспект, коли забезпечує свободу громадян, повагу їхніх духовно-релігійних, світоглядних й культурних цінностей, так і суспільно-державницький, коли спрямована на реалізацію багатопартійності, ідеологічного розмаїття, гармонійного вирішення конфліктів, недопущення авторитаризму та монополії олігархів. Легітимація принципів плюралістичної демократії – це невідмінний атрибут правової держави й цивілізованого суспільства.

1. Бердяев Н. Философия свободного духа. Москва: Республика, 1994. 480 с.
2. Болл Т., Деггер Р. Демократичний ідеал: історія становлення. *Демократія: антологія* / упоряд. О. Проценко. Київ: Смолоскип, 2005. С. 3–24.
3. Вайтхед Л. Драма демократизації. *Демократія: антологія* / упоряд. О. Проценко. Київ: Смолоскип, 2005. С. 649–661.
4. Вассиян Ю. Бог і нація. *Український націоналізм: антологія*. Київ: Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2009. Т. 1 / упор. В. Рог. 387 с.
5. Керк Р. Цивілізація без релігії? *Консерватизм: антологія*. 2-ге вид. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: ВД “Простір”, “Смолоскип”, 2008. С. 441–448.
6. Липинський В. Релігія і церква в історії України. Київ: Рада, 1995. 96 с.
7. Луц У. Феномен секуляризації: наближення до трансцендентного: монографія. Львів: Літопис, 2016. 240 с.
8. Політологія: енциклопед. слов. / [авт.: В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Н. М. Хома]; за ред. д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 406 с.
9. Ребет Л. Теорія нації. Львів: Всеукраїнський політичний журнал “Державність”, 1997. 182 с.
10. Токвіль Алексіс, де. Про демократію в Америці: у 2 т. / пер. з франц. Григорія Філіпчука та Михайла Москаленка; передм. Андре Жардена. Київ: “Всесвіт”, 1999. 590 с.
11. Ясперс К. Смысл и назначение истории / пер. с нем. Москва: Политиздат, 1991. 527 с.